

Megjelenik minden hónap 10-ikén, legalább is 3 $\frac{1}{2}$ nagy nyolczadrét ivnyi tartalommal; időnként szövegközi ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

H A V I F O L Y Ó I R A T

KÖZÉRDEKŰ ISMÉRETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdíj fejében kapják; nem tagok részére a Pótfüzetekkel együtt előfizetési ára 6 forint.

XXVIII. KÖTET.

1896. JUNIUS

322. FÜZET.

Társulatunk multja és jelene.

Édes hazánk ezer éves életének határkövénel álljunk meg egy pillanatra; tekintsünk vissza Társulatunk ötvenöt éves multjára és mérlegeljük az eredményeket, a melyeket Társulatunknak a hazai közművelődés terén elérnie sikerült.

Társulatunk életének fonala hazánk történetének egy oly korszakába nyúlik vissza, melytől a jelent hatalmas események választják el.

Az 1841-ik év május 28-ikán egy országosan tisztelt irodalmi férfiú, a magy. kir. egyetem orvosi tanártestületének egyik nagyhírű tagja, az Orvosok és Természetvizsgálók első vándorgyűlésére összesereglett társai között élőszóval okadatolt aláírási ívet körözött a »Magyar Természettudományi Társulat« megalakítása céljából. Az eszme a keblekben fogékony talajra lelt, s a Magyar Természettudományi Társulat egy rövidke óra alatt megalakult.

A férfiú, kinek lelkében ez az eszme megfogamzott, Bugát Pál volt. Aláíró ívében 134 név van följegyezve, kiket a cél magasztossága lelkesített, s a kik mélyen érezték, hogy ilyen egyesületre elodázhatatlan szükség van.

A cél, a mely felé törekedtek, inkább absztrakt természetű és oly széles körű vala, hogy ma már bámulnunk kell a merészségen, a mely oly rengeteg feladattal megbirkózni remélt. »Hazánkat természettudományilag megismerni; annak számtalan, még rejtve levő kincseit fölfedezni, honosainkat s a külföldet azokra figyelmeztetni s így a nemzeti iparnak új mezőket tárni fel; a külföldön már delelő pontjukra eljutott természettudományokat honunkba átültetni s azokat a tanodák szűk falai közül az élet tág mezejére átvinni, s így az eszmének életet, lételt adni; a polgári közéletbe közvetlenül befolyó ipar- és gazdasági egyesületeknek segédkezet nyújtani; a népi és tudományos nevelésre közvetve befolyván, honunkban a természettudományokat — a mennyire csak lehetséges — terjeszteni«: bizonyára oly óriási munka-körnek szabja meg határait, hogy ahhoz vagy

egy Smithsonian-Institution kincse vagy egy nagy nemzet egész intelligenciáját felölelő egyesület volna szükséges.

Ily czélokkal, ily széles feladatkörrel indult meg a Társulat működése Bugát Pál elnöklete alatt; a másodelnöki tisztet Kubinyi Ágoston táblalabiróra ruházták; jegyzőkké Vajda Pétert és Kovács Endrét, s könyvtárnokká Pauer Leopoldot választották meg. István főherczeg elfogadta 1843-ban a pártfogói czímet.

A Társulat működése a körvonalzott, tisztán tudományos irányban háborítatlanul folyt; azonban az anyagi gondokkal küzdenie kellett. Bugát lelkesítő szava kétszer hangzott el évenként az elnöki székről, s ha az egy pár száz főből álló kis sereg nem is szaporodott, de együtt maradt lankadatlanul. Mindjárt 1841-ben népszerű előadást is terveztek mutatványokkal, hanem közbejött akadályok miatt jobb időkre halasztották.

A Társulat 1846-ban lépett legelőször kiadvánnyal az irodalom terére. Az ekkor megjelent *Évkönyv* első kötete a gyűléseken tartott értekezéseket tartalmazza.

Az 1848—1849. évi nagy események a Társulatnak akkor már mind elevenebb munkálkodását is megakasztották. Ágyúk dörgése, fegyverek csattogása közt elnémul a tudomány muzsája. A Társulat ülései 1848 november 30-ikától 1850 június 20-ikáig szüneteltek. Ekkor vette fel ismét a félbeszakadt fonalat, Szőnyi Pál elnöksége alatt. A politikai és társadalmi viszonyok ez időben nem voltak alkalmasak arra, hogy a Társulat életében valami nagyszabású tevékenység fejlődjék. Az ügy lelkes hivei mindent elkövettek ugyan, hogy a Társulat működését a rendes mederben tartsák: de az a bémúlt-sági állapot, a mely az ötvenes évek elején minden hasonló irányú egyesület tevékenységére ránehezedett, ott ült a Társulat kebelén is. Különösen anyagi ereje volt a Társulatnak teljesen megtörve; azonkívül szellemi ügyeiben sem mozoghatott szabadon. Növelte e bajt, sőt mondhatnók, a későbbi hanyatlás csiráját az hintette el, hogy a Társulat egy nagy múzeum megalkotásához fogott, a melybe a természet három országának minden istenadta kincse hazánk minden, de minden részéből úgy össze legyen majd halmozva, hogy benne Magyarország szerves és szervesetlen világának a képe hiven tükröződjék vissza. Ez eszme csábító szirénája addig csalogatta a Társulat ügyvezetőit, hogy végre zsenge ifjú korában az első bukásba sodorta. A szerény jövedelem nem volt elég a gyűjtemény elhelyezésére, a helyiség fizetésére, elannyira, hogy 1856-ban a gyűjtemények átadtak a Nemzeti Múzeumnak, a bútorok elliczítáltattak s e szomorú aktussal *bevégeződött a Társulat életének első időszaka.*

A Társulat ez időben az enyészet szélén állott; a különben is csekély alaptőke teljesen el volt költve, a bevétel a minimumra apadva, minden egyéb jövedelmi forrás eldugulva; hisz az egész nemzetre az abszolutizmus lidércze nehezedett! Szerencsére egy kis hű csapat a lehanyatlott zászlót ismét kezébe ragadá, s kitartó küzdelem árán meg is menté. A derék Szőnyi Pál vezérlete alatt, a bátor alapítóktól kitűzött nagy munkakörből felöleltek annyit, a mennyi erejökből kitelt. Búvárkodtak, az eredményeket kis gyűlekezetben előadták, s az így összegyűlt értekezéseket kötetenként, időhöz nem szabva kinyomatták.

A magyar tud. Akadémia békókba volt verve; nyilvános üléseket nem tarthatott; így történt, hogy a természettudományokkal foglalkozók a Társulat körében találták meg azt a tűzhelyet, a mely köré csoportosulhattak. Ez ismét azt eredményezte, hogy a Társulat az ötvenes évek közepén a *múzeumi* irányból az *akadémiai* irányba zökkent át, s élete második szakában mintegy 10—12 éven át, egy kis viceakadémia szerepét vitte.

E szereplésének eleintén meg is volt a maga jogosultsága; de nyomban elveszett, a mint a tud. Akadémia az ötvenes évek végén felszabadult bilincseiből s a hatvanas évek elejétől fogva rendeltetésének élhetett. Voltak többen, kik átlátták, hogy a munkakör legnagyobb része most nagy részben át fog menni az Akadémiára, s a kutatás, száraz adatgyűjtés és közlés ezentúl nem lehet a Társulat feladata. Szabó József, a társulat akkori titkára figyelmeztette is erre a választmányt; a választmány azonban a pénz-alap szűk voltát adván okul, állhatatosan megmaradt a tisztán tudományos irány mellett. Dolgoztak, irtak szorgalmasan, de nem a nagy közönség, hanem tisztán a szakemberek számára. A Társulat életének első 27 évében megjelent négy kötet *Évkönyv* és hét kötet *Közlöny* igen becses, de tisztán szakszerű értekezéseket és önálló búvárlati eredményeket tartalmaz.

Ily körülmények közt az arra való törekvés, hogy a tagok száma növekedjék és az anyagi erő szaporodjék, meddő maradt. Lassanként kezdték belátni, hogy a Társulatnak a magy. tud. Akadémia és a Nemzeti Múzeum mellett, a természettudományok párhuzamos művelésén kívül a legokoszerűbb feladata a tudományok megkedveltetése, meg a természettudományi ismeretek népszerűsítése és terjesztése.

Az 1868. év februárius havában Than Károly akkori alelnök a Társulat több tagját értekezletre hívta össze. Az értekezlet véleménykülönbség nélkül egyhangúlag abban állapodott meg, hogy a Társulatnak az eddigi meddő iránnyal fel kell hagynia és teljes hatá-

rozottsággal a tudományok terjesztésének, megkedveltetésének, egy szóval *népszerűsítésének* a pályájára kell lépnie. Az 1868 július 1-én tartott közgyűlés hosszas eszmecsere után kimondta helyeslését a fölvetett kérdés fölött, s ettől az időtől kezdődik a Társulat életének *harmadik korszaka, a felvirágzás kora*.

A Társulat 1868 februárius 1-én tartott 25 éves jubileuma tehát az a határkő, a mely az egyesület multját jelöli s a melyen innen a Társulat életfolyama egészen új irányban halad, új eszmeforrásokból táplálkozik.

Az új irány megindítását és foganatosítását a Társulat Szily Kálmán akkori első titkárra ruházta, kinek erélyes és buzgó működése, mindenben tapintatos és körültekintő intézkedései, karöltve a többi tisztviselők és a választmány harmonikus munkásságával, megvetette alapját a Társulat örvendetes emelkedésének.

A Társulat életére nézve korszakalkotó intézkedések között, a melyek népszerűsítő irányának úgyszólván eszközei, csatornái lettek, legelső volt egy folyóiratnak, a »*Természettudományi Közlöny*«-nek megindítása. A természettudományi ismereteket közérthető módon előadni, a tudomány vívmányait az élet és társadalom terén ismertetni, irántok széles körökben érdeklődést gerjeszteni, a Társulat életét honfitársainkkal megismertetni stb. voltak azok a főbb célok, a melyeket a Természettudományi Közlöny céljául tűzött ki.

Lassanként a Közlöny körébe csoportosultak a legjobb erők, a legtiszteltebb veterán tudósoktól a javában dolgozó derékhadon át le az egyetemet járó fürge ifjúságig. A Természettudományi Közlöny mindig igyekezett megőrizni a tudomány szabadságát, s hűségesen referált minden jelentősebb tudományos eseményről.

A Társulat népszerűsítő irányára a Természettudományi Közlöny megindításán kívül a másik felette fontos intézkedés vala a már régebben megpendített *népszerű természettudományi előadások, estélyek* rendszeres tartása és állandósítása.

És a magyar közönség megértette, hogy a Társulat jó dologban fárad, s az eredményekből belátta, hogy érdemes a pártolásra. Így történt, hogy a tagok száma a Természettudományi Közlöny megindulása után, 1869 végén meghaladta az 1600-at, a rákövetkező esztendőben a 2000-et, 1872-ben a 3000-et, 1874-ben a 4000-et, 1878 végén az 5000-et, s ma már túl van a 7700-on.

A Társulatot az első siker mind több és több próbálkozásra bátorította. 1872-ben *Könyvkiadó Vállalatot* indított meg a külföldi jelesebb természettudományi munkáknak irodalmunkba való átültetésére és eredeti magyar népszerű munkák kiadására. Az volt a célja ezzel a Társulatnak, hogy az aláírók néhány év leforgása alatt oly

könyvgyűjtemény birtokába jussanak, melyben a legjelesebb népszerű, részint eredeti, részint külföldi munkák a természettudományok minden ágát képviselik. A Társulat 600 aláíróra számított és mindjárt az első ciklust több mint 1500-an rendelték meg, a későbbiek pedig 1800—2200 példányban terjedtek el hazánkban.

Miként felelt meg e tekintetben a Társulat a kitűzött czélnak, arra nézve elég végig tekintenünk amaz 56 kötetben, a mely eddigelé a vállalatban megjelent. A természettudományok legelső és legkitünőbb művelőinek nevével találkozunk a sorozatban; Cotta, Darwin, Huxley, Helmholtz, Tyndall, Humboldt, Kirchhof, Liebig, Proctor, Lubbock, Johnson, Topinard, Reclus, Emery, Brehm, Roiti stb. örökre halhatatlan szép munkái ragyognak a gyűjteményben, a melyek a Társulat közbenjárása nélkül talán sohasem jelenhettek volna meg magyar nyelven. Hozzájuk csatlakoznak hazai legelső tudósaink derék, sokszor nagyszabású és mondhatni alapvető munkái.

A magyar közönség fokozódó pártfogásával és bizodalomával lehetett csak elérni, hogy a vállalatban oly gazdagon illusztrált és drága művek láthassanak napvilágot magyar nyelven, minők Reclus, Emery, Guillemin, Lóczy, Herman, Brehm, Szabó stb. díszes munkái.

A Társulat népszerűsítő irányának a könyvkiadó vállalaton kívül igen hatalmas eszközévé emelkedtek a *gyűlései* is, nevezetesen a *szakülések* és a *természettudományi estélyek*, melyek iránt a fővárosi közönség mindenkor kiválóan érdeklődött.

Az előadások szövege kezdetben a Természettudományi Közlöny hasábjain jelent meg, később azonban a folyóiratban a közlendők a tudomány fejlődésével annyira összehalmozódtak, hogy a napi kérdések kiszorítása nélkül alig lehetett volna az előadásokat a folyóiratban közzétenni. Bízván ismét a magyar közönség pártfogásában, 1877 elején megindította a Társulat a *Népszerű Természettudományi Előadások Gyűjteményét*, a melyben az estélyeken tartott előadások jelentek meg külön évfolyamokban, 60 füzetben. 1888-tól pedig megtoldotta a Természettudományi Közlönyt évi 4—6 számban megjelenő 12—18 íves *Pótfüzetek*-kel, hogy az eredeti szakközleményeknek is nagyobb tért nyisson.

A Társulatnak évről évre növekedő eleven munkálkodása mind szélesebb körben kezdett figyelmet ébreszteni, s megjött, mit reményleni is alig mert, a magyar tudományosság legfőbb fórumának, a magyar tudományos Akadémiának elismerése is, segítő kezet nyújtván felé a Könyvkiadó Vállalat tömegesebb elterjeszthetése érdekében. S megjött, a mi valamennyi közt legfontosabb, az utóbbiakat

még meg is előzve, az elismerés a kormány s a törvényhozás részéről. Magyarország első közoktatásügyi minisztere, a feledhetetlen Báró Eötvös József javaslatára az országgyűlés 1870-ben 5000 forintot szavazott meg a Társulatnak »Országos érdekű kutatások és közlemények« címén s ez összeget, utóbb 4000-re szállítva, azóta is folyvást megszavazta.

Az évenként megadott emez országos segély új forrást nyitott, új munkakört biztosított a Társulatnak és lehetővé tette, hogy munkásságának körét szélesebb alapokra fektesse.

Az országos segély nem használtatik fel a Társulat saját céljaira, hanem eredeti kutatásokra, hazánk természeti viszonyainak vizsgálására s e bűvárlatokból származó *monografiák* kiadására fordítatik, a miként ezt egy szentesített szabályzat körülírja. Így láttak napvilágot azok a derék hazai monografiák, a melyek a külföld figyelmét is magukra vonták, s a melyek felölelve hazánk természettudományi viszonyainak minden ágát, valóban forrásmunkául tekinthetők a jövő számára.

A Társulat *könyvtára* és olvasóterme, a mely szintén az új irány megkezdésével vett nagyobb lendületet, ma már szintén hatalmas eszköze a tudományos bűvárlásnak és az ismeretek terjedésének.

A *külföldi tudós társaságok*, melyekkel a Társulat csereviszonyban áll, igen értékes kiadványaikkal gazdagítják könyvtárát s viszont a Társulat a hazánkra vonatkozó eredeti monografiákat — a melyek ez okból gyakran más nyelven is megjelennek — küldi meg cseréseinek.

A Társulat küzdelmes multján szerzett tapasztalás, társadalmi és irodalmi viszonyaink teljes átalakulása és fokozatos fejlődése tisztán kijelölték azt a medret, a melyben a Társulat életfolyamának haladnia kell, s a melyben az 1869-ben megkezdett és szerencsésen sikerült reform óta folyvást erősödve és izmosodva halad is. Célja alapszabályaiban körvonalozva áll előttünk: mívelni a természettudományokat általában s különösen hazánkat e szempontból vizsgálni és a természettudományi ismereteket terjeszteni, és így azok kulturai jelentőségének hazánkban érvényt szerezni.

E cél elérése végett a Társulat észleletek és tanulmányok közlése valamint a természettudományi ismeretek terjesztése végett *gyűléseket* tart, *folyóiratot* ad ki, melyben a tagokat a természettudományok haladásáról és a gyűlések eredményéről értesíti, a tagjaitól hozzá intézett *természettudományi kérdésekre feleletet* ad, tagjai számára *könyvtárt* és *olvasótermet* tart, fontosabb tárgyak *kidolgozására jutalmakat* tűz s más hasonló célú társulatokkal érintkezésbe lép.

Ezekből látható, hogy a Társulat élete jelenleg következőkben nyilvánul: 1. *Gyűléseiben.* 2. *A megbízásából folyó kutatásokban és pályázataiban.* 3. *Kiadványaiban.* 4. *Könyvtára gyarapodásában és használatában.* 5. *Tagjaihoz és más tudományos egyesületekhez való viszonyában.* Ezek adják meg egyenként és összességökben ama szerep képét, melyet a Társulat közművelődésünknek, hazánk kulturális viszonyainak terén jelenben visz. Ugyanazért eme tényezőket rövid körvonalakban a következőkben vázoljuk.

A Társulat nyilvános gyűlései, melyekre nem társulati tagok is hivatalosak és megjelhetnek, számosak és sokfélék; vannak *a)* szakülések, *b)* referáló ülések, *c)* népszerű természettudományi estélyek, *d)* ciklus-előadások, *e)* választmányi ülések és végül *f)* közgyűlések.

a) A Társulatnak a *szakmunkásság* részére ez idő szerint négy, ú. m. állattani, chemia-ásványtani, élettani és növénytani szakosztálya van, a melyek a Társulat szárnyai alatt autonom testületek.

E szakosztályok havonként egy vagy több ülést tartanak tudományos tárgysorozattal s körükben igen eleven élet uralkodik. Referálnak a tudomány újabb haladásáról és fontosabb vívmányairól, és az egyes bűvárok előadják saját vizsgálataiknak, tanulmányaiknak eredményét, melyek azután a Társulat folyóirataiban látnak napvilágot. A chemia-ásványtani szakosztálynak »*Magyar Chemiai Folyóirat*« czímen külön lapja is van, melyet Társulatunk segítségével ad ki.

b) A *referáló előadások* feladata a szaktudományok popularizálása a tudományos képzettségű közönség körében, referálás a szaktudományoknak nagyobb körű haladásáról nem a szakférfiak, hanem a tudományos képzettségű nagyobb közönség részére.

Tanulmányi rendszerünk mellett a természettudományokkal számosan megismerkednek, kik azután később a legkülönbözőbb életpályákon működnek: orvosok, más tudósok, mérnökök és a többi. A természettudományok végtelen tere, sokfélesége azonban nem engedi meg, hogy ők később is, a mikor, a felsőbb iskolák falait odahagyva, a mindennapi élet munkakörébe léptek, a természettudományok egyes ágainak újabb haladását még mindig figyelemmel kísérhessék; noha a természettudományoknak egymással szoros kapcsolatosságánál fogva, nagyon is kívánatos, hogy a tudomány egyik ágában se maradjanak vissza és önnön maguk is érezzék a tudományágakkal való együtthaladás szükséges voltát. Ez a folytonos érintkezés a természettudományok egyes ágainak fejlődése és a mívelt közönség között mai viszonyainkban csak úgy tartható fenn, hogy ha a különböző szakmák haladása vele a legrövidebb úton s legtanulságosabb alakban közöltetik. Erre való a referáló előadás, a mely a természettudományok különböző ágaiban történő legnevezte-

tesebb haladásokat tanulságosan, bemutatásokkal egybekötve, a természettudományok mindenféle ágaival foglalkozók számára egybefoglalva s érthetően megvilágosítva előadja. Ebből látható, hogy a referáló előadások valamely tudományág szélesebb körét ölelik fel, s tájékoztatnak bennünket a történt haladásról. Ez előadások mintegy áthidaló kapcsok a tisztán szakülések és természettudományi estélyek között.

c) A *természettudományi estélyeken* tisztán népszerű előadások tartanak a művelt nagy közönség számára a természettudományi ismeretek terjesztése és megkedveltetése céljából. Az előadásokat közérthető módon mutatóanyagok, kísérletek és rajzok világosítják meg s tartásukra a Társulat a természettudományokkal foglalkozó leg-hivatottabb tudós hazánkfiai igyekszik megnyerni.

E népszerű előadások, a melyek az őszi-téli időszakban tartanak, évek során át annyira meggyökereszkedtek, s úgy megnyerték a művelt közönség érdeklődését, hogy ma már a legnagyobb előadó terem is szűknek látszik az estélyekre tóduló érdeklődő hallgatók seregének befogadására.

d) *Cziklus-előadások.* Népünknek még legjobb rétegeiben is nagy számmal vannak, a kik, bár a legmelegebb érdeklődéssel viselkednek a tudományok iránt, haladásukat nem képesek teljesen élvezni és hasznukra fordítani, minthogy ama tudományok alapfogalmait nem sajátították el, avagy, mert ama tudományok újabbkori haladását nem követhették lépten-nyomon. A népszerű előadások e hiányt nem pótolhatják. Ezek többé kevésbé csillogó kövek a természet fölséges mozaik képéből; a ki e képet magát nem láthatja, nem értheti át: annak vajmi csekély értékű a fényes töredék; legfőlebb szórakozik rajta, de nem okúl. A népszerű előadások valóban akkor hatnak legüdvösebben a hallgatóra, ha a tudomány alapfogalmait ismeri. Az ilyen előadások annál hasznosabbak, minél műveltebb a közönség, a mely meghallgatja.

Ne higyjük, hogy a természettudományok alapfogalmainak rendszeres ismertetésére csupán az iskola van hivatva. A míg az ember él és gondolkodik, mindig jókor van ideje, hogy az ismereteiben mutatkozó hiányokat pótolja. És ha a nagy közönségnek alkalma nyílik arra, hogy magasabb értelmiségéhez képest emelkedettebb irányú előadásokban rendszeresen megismerhesse a tudományokat, bizonyára örömmel üdvözli és keresi föl ez előadásokat. És valóban a *népszerű természettudományi kurzusokat*, a melyeket legjobb erőink a tudományok minden ágából tartanak, oly tömegesen látogatják, hogy nincs a fővárosban elég alkalmas terem a hallgatók befogadására. A kurzusok 10—15 előadásból állanak minden télen.

És ezek az előadások nem maradnak pusztában elhangzott szó; megjelennek azok nyomtatásban; ily módon pedig nemzetünk pár év lefolyása alatt alapos munkákból rendszeresen ismerheti meg a természettudományok legfontosabb ágainak lényegét és tartalmát a mai állásponton. Ez úton könyvtárt alapít, könyveket ad ki a Társulat a természet megismertetésére, de nem az iskolák, nem is a szaktudósok, hanem a nemzet számára. Így terjedtek el sok ezer példányban Illosvay, Wartha, Szabó József, Klug stb. sorozatos előadásai a chemia, technológia, geológia és fiziológia köréből.

c) A választmányi ülések magának a szakok szerint választott tagokból álló választmánynak és tiszti karnak havi összejövetelei, a melyeken a Társulat belügyeit intézik, s általában a Társulat igazgatását végzik. Ily ülés, a nyári szünetek kivételével, minden hónap harmadik szerdáján van; körébe tartozik a többek közt az új rendes és alapító tagok megválasztása is. Intézkedéseikért a közgyűlésnek felelős.

f) A közgyűlésen, a mely rendes körülmények között egyszer tartatik az év elején, a Társulat szellemi működéséről, gyarapodásáról, általában a Társulat életének szellemi és anyagi tekintetben való haladásáról tesznek az ügyvezetők jelentést. A tisztviselőket és a választmányi tagokat a közgyűlés választja.

A magyar törvényhozás országos érdekű kutatásokra és közleményekre évenként 4000 frtot bocsát a Társulat rendelkezése alá. Ez összegből a megállapított szabályzat értelmében a Társulat évenként nyílt pályázat útján megbíz jóhitelű szakférfiakat tudományos kutatásokkal, s az így készült munkákat kiadja.

Ez úton jelentek meg ama nagybecsű monografiák, a melyek mindannyian a tudomány mai állásának megfelelő munkálatok s a melyek, ha a szükség úgy kívánja, idegen nyelvre is átfordíttatnak, hogy szakembereink tudományos munkálkodásáról és általában hazánk kulturális törekvéseiről a külföld is értesülhessen, s másrészt, hogy a hazánkra vonatkozó ismeretek a tudományban annál könnyebben értékesíthetők legyenek.

Ily önálló búvárlatokkal 1872 óta a Társulat a mai napig 90 szakférfiút bizott meg, a mely megbízások eredményei nagy részben megjelentek s egy részök folyamatban van.

A monografiák a Társulattal csereviszonyban álló számos külföldi egyesületnek megküldetnek s ezek viszont igen értékes kiadványaikkal gazdagítják könyvtárunkat.

Az országos segíyen kívül a Bugát-alapból a Társulat minden harmadik esztendőben titkos pályázatot hirdet a természet-

tudományok különböző ágaiból 300 frt pályadíjjal kisebb kérdések megoldására.

Esetenként a *forgó tőkéből s magánosok adományaiból* fontosabb kérdések megfejtésére külön jutalmak tűzettek ki. Az utóbbi időben különösen Semsey Andor úr áldozatkészségéből több fontos kérdés megfejtésére és tudományos búvárkodásra adhatott a Társulat nyílt pályázat útján megbízást. Továbbá Margó Tivadar jubiláris alapítványának két évi kamata (100 frt) a Természettudományi Közlöny és Pótfüzetek legjobb állattani közleményének külön jutalmazására fordíttatik.

Általában a megbízások és pályázatok a Társulat tisztán szak tudományi törekvéseinek és munkálkodásának az emeltyűi.

A Társulat életének első korszakában 1841—1859-ig *Évkönyveket* adott ki négy kötetben, tisztán tudományos irányú tartalommal.

Az 1860—1867. évi időközben az »Évkönyvek« elnevezést a »*Természettudományi Társulat Közlönye*« váltotta fel, a mely, időhöz nem kötve, összesen hét kötetben jelent meg, szintén tisztán szakértekezésekkel.

A Társulat reformálása alkalmával 1869-ben indult meg a *Természettudományi Közlöny*, közérdekű ismeretek terjesztésére, havi füzetekben. A folyóirat ez évben XXVIII-ik évi folyamát éli s megjelenik havonként 3½ ívnyi tartalommal, felölelve a természettudományok minden ágát. Miként felelt meg a hozzá kötött várakozásnak és feladatának, arra elég bizonyíték, hogy ma már 8000 példányban terjed szét hazánk minden szegletébe, beplántálva a természettudományi ismereteket népünk minden rétegébe. Közül eredeti vagy fordított nagyobb cikkeket a természettudományok minden ágából s azonkívül apróbb közleményeket a kutatások eredményeiről. Az ismeretterjesztő közleményeken kívül rovatai a következők: természettudományi mozgalmak hazánkban, régi magyar megfigyelések, a csillagos ég jelenségei havonként, társulati ügyek és a levélszekrény, a mely közérdekű természettudományi kérdéseket és feleleteket közöl.

A Közlönyt a Társulat tagjai a tagsági díj fejében kapják, s mint ilyen, állandó kapocs a Társulat és tagjai között. Külön előfizetés útján is megszerezhető; egy évfolyam ára 5 frt.

A Közlöny kiegészítője a »*Pótfüzetek*«, mely évenként 4—6 füzetben jelenik meg s a tagok 1 frt ráfizetésért kapják.

A *Természettudományi Könyvkiadó Vállalatot* a Társulat 1872-ben indította meg, három éves ciklusokban.

A lefolyt nyolcz ciklusban, 1872-től 1895 végéig 56 derék kötettel gazdagította a vállalat irodalmunkat.

A tisztán tudományos és legnagyobbbészrt hazánk természet-tudományi búvárlatával foglalkozó *monografiák* s egyéb ilyes kiadványok szintén külön sorozatot tesznek s közülök nem egy évek során tett megfigyelések és önálló kutatások gazdag eredményét foglalja rendszerbe. Mind e monografiák úgyszólván forrásmunkák a jövő számára, a melyekből hazánk természettudományi viszonyainak teljes nagy könyve fog egykor elkészülhetni. E monografiák közül eddig 46 kötet látott napvilágot s újabban a régebben tett tudományos megbízások eredményei mind sűrűbben érkeznek be a Társulat bíráló asztalára.

Kiadványainkat összefoglalva, azt találjuk, hogy a Társulat alapításától 1841-től 1895 végéig átadott a magyar irodalomnak 4034 nyomtatott ívet. És hogy a Társulat újabb korának irodalmi tevékenysége minő rohamosan fejlődött, tanúsítja az a statisztikai adat, hogy ama 4034 ívnyi produktumból csak 201 ív látott napvilágot a Társulat életének első 27 évi időszakában, a többi 3833 ív mind az utóbbi 28 esztendő munkája, úgy hogy egy-egy évre 133 ív esik, s így Társulatunk most minden hónapban átlag 10—12 nyomtatott ívnyi tudományos dolgozattal járul hazai irodalmunk gazdagításához.

Társulatunk *könyvtára* nem törekedhetik arra, hogy minden tudományra nézve az összes irodalmat magában foglalja. De azért egy pillanatig sem téveszti szem elől azt az elvet, hogy a mai nap tudományos irodalmán kívül lehetőleg beszereztesenek azon fundamentális művek is, melyekben a tudomány fölkejtjei az emberi ismeretek alapját vetették meg. Így fogva fel a dolgot, könyvtárunk ma már tekintélyesnek mondható, 20 ezer kötetjével.

A könyvtár legnagyobb és igen becses osztálya az, mely a Társulattal kiadványcserében levő tudományos társulatok, egyesületek és intézetek műveit foglalja magában. Jelenleg 205 ily tudós testülettel áll a Társulat csereviszonyban a világ minden részéből.

A könyvtár gyarapítására évenként 2500 forintot fordít a Társulat. Ezen és a cserepéldányokon kívül tetemesen gyarapodik ajándékok útján; alig van tagtársunk, ki nyomtatásban megjelent művének egy-egy példányát könyvtárunknak be ne küldené. Az olvasóteremben 113 folyóirat áll a budapesti tagok rendelkezésére, a kik a könyvtárból házi használatra is sokat visznek ki.

Alig van hazánknak szeglete, hol a Társulatnak tagja ne volna, s hová ismeretterjesztő folyóirata ne járna. A tagok legnagyobb kontingensét a tanárok, szaktudósok teszik ugyan, de nincs a magyar értelmiségnek osztálya, a melynek tagtársaink sorában képviselője ne volna.

Ez a 7800 tagból álló szövetség mind a szellemiek, mind az anyagiak terén folyvást izmosodik, erősödik. Alaptőkéje jelenben 115 ezer forintot tesz, s a forgótőke évenkénti forgalma 55 ezer forintra rüg. Sokan vannak, kik a Társulatot gazdagnak mondják; igenis, gazdag! mert tagjainak száma, vállalatainak sikere, a nemzet bizodalma, s az a körülmény, hogy kicsiből sokat tud produkálni: gazdagnak tüntetik föl.

Annyi bizonyos, hogy nemzetünk egész teste átérezte a természettudományok mivelő hatását, nagy fontosságát, s korunk jelszavát, s viszont az is bizonyos, hogy a Társulat viszonyai már teljeseñ meg vannak szilárdulva, rendszerének, szervezetének helyesége ki van próbálva.

És minek köszönheti a Társulat az ő gyors felvirágzását, eddig példátlan térfoglalását a magyar társadalom minden rétegében? Miként történhetett, hogy a Társulat lassanként, észrevétlenül valamennyi hasonló célú hazai társulat fölé birt emelkedni? E kérdésekre a következőkben felelhetünk:

A Természettudományi Társulat nagy elterjedésének legfőbb okait a következőkben kell keresnünk:

1. Abban, hogy a magyar közönség mélyen átérzi, hogy az a cél, melyre a Társulat törekszik, hazánkra nézve valódi kulturai szükséglet.

2. Abban, hogy e Társulat meg tudott ragadni minden alkalmat és minden eszközt, mely méltóságához illő és céljainak kedvező volt. Hangversenyt, bált, sorsjátékot nem rendezett ugyan soha, adakozásra való felhívásokkal se igen háborgatta tagjait; de nem elégedett meg azzal, hogy szaküléseket tart, sok anyagi áldozatba kerülő népszerű előadásokat rendez, s folyóiratot ad ki, hanem lépésről lépésre, a szükséghez képest fel tudta kelteni a közönség érdeklődését eleven munkálkodásával s a kulturai érdekek előmozdításával.

3. Abban, hogy a Társulat szervezete egészséges, s különösen pedig a rendszere nem külföldről importált eszme utánzása, hanem tősgyökeres honi termék, mely egyenesen a magyar viszonyokhoz, a magyar ember természetéhez van szabva.

Ezek azok a főtényezők, a melyek a Természettudományi Társulatnak gyors emelkedését, nagy elterjedését ötvenöt éves életében együttesen elősegítették, s ezek ama megszilárdult alapkövek, a melyek a nemzet bizodalját és így a Társulat jövődjét is biztosítják mindaddig, míg ettől az iránytól el nem tér és az egyszerű honi ruhát idegennel fel nem cseréli.

LENGYEL ISTVÁN.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.